

HVASKO

Pædagogik i hverdagen for børn med autismespektrumforstyrrelse (ASF)

DORTHE HOLM

LANDSFORENINGEN AUTISME

Ophavsret:

Dorthe Holm, indehaver af specialpædagogisk virksomhed www.hvasko.dk,
forfatter af HVASKO pædagogik i hverdagen.

Ansæt ved Horsens Kommunes videncenter for børn og unge med ADHD,
ADD, Tourette, OCD og autismespektrumforstyrrelser.

Her varetager jeg en funktion som koordinator og pædagogisk vejleder for
kommunens folkeskoler og specialskoler.

Denne funktion indebærer samtaler med børnene og familierne samt uddannelse, samtaler
og vejledning af lærer, pædagoger og skolepsykologer med henblik på inklusion.

Udgiver:

Landsforeningen Autisme

Trykkeri: Als Offset ApS, Augustenborg

Grafisk tilrettelæggelse: Annette Lund Dreyer

Illustrationer: Karoline Holm og Frederikke Holm

3. udgave, 1. oplag.

- H** – Handicapforståelse
- V** – Visuel støtte
- A** – Assessment/vurdering
- S** – Struktur
- K** – Konkret
- O** – Organisering

Indholdsfortegnelse

HVASKO.....	6
H – Handicapforståelse	7
Visuel støtte.....	8
Opfattelsesevne.....	8
Kommunikation.....	9
Mentaliseringsevne.....	10
Sociale færdigheder.....	11
Tidsbegreber.....	12
Aktivitetsskift.....	13
Barnets forståelsesramme	14
Repetitiv adfærd	15
V – Visuel støtte.....	16
A – Assessment/vurdering.....	23
S – System/struktur	24
K – Konkret	26
O – Organisering	27
Relevante henvisninger	33

Forord

Det kræver nogle forudsætninger at imødekomme børn med autismspektumforstyrrelsers (ASF) særlige behov. For at disse børn skal trives bedst muligt, er det nødvendigt, at alle de voksne omkring børnene har en fælles viden og holdning.

Denne opslagsbog giver et bud på en række forhold, som de voksne omkring børnene er nødt til at overveje og forholde sig til. Erfaringen fra et mangeårigt arbejde med denne børnegruppe viser, at en motiverende, ensartet, forudsigelig og visuelt baseret struktureret hverdag er det, børnene har brug for.

Brug opslagsbogen i dagligdagen, diskuter den med kollegaer og forældre. Find i samarbejdet en god og hensigtsmæssig måde at imødekomme barnets særlige behov på.

HVASKO

Pædagogik i hverdagen for børn med autismespektrumforstyrrelse (ASF)

I teksten refereres til barnet, men der kunne også have stået den unge eller voksne.
Måden hvorpå vi forstår disse mennesker, er det vigtigste, uanset deres alder.

H – Handicapforståelse

Det autistiske spektrum er meget bredt og viser sig på forskellig vis fra barn til barn.

Der er dog nogle fællestræk. Intet barn får en diagnose inden for autismspektret med mindre, det har vanskeligheder inden for tre områder, som i dag ofte betegnes som triaden af funktionsforstyrrelser.

De tre områder er:

Kommunikation, socialt samspil og social forestillingsevne, det vil sige en begrænset stereotyp adfærd/tænkning
(*Lorna Wing*).

En anden faktor, som man skal være opmærksom på, er formodningen om, at børn med autisme har svært ved at mentalisere (dvs. at analysere og forstå såvel egne som andres tanker).

Mennesker med autismspektrumforstyrrelse har som regel:

VISUEL STØTTE

1. brug for visuelt baseret støtte

Visuelt baseret støtte hjælper barnet til at blive selvhjulpent og dermed selvstændigt. Samtidig hjælper det barnet til ikke at komme i tvivl om, hvad der forventes, samt hvilke handlemuligheder barnet har.

2. brug for struktureret miljø

Et overskueligt og ensartet miljø gør dagligdagen nemmere for barnet. Årsagen til det er, at barnet ikke skal bruge energi på dagligt at orientere sig.

OPFATTELSESEVNE

3. en anderledes måde at tænke på

Barnet forstår måske ikke de sociale regler og kommer derfor til at sige eller gøre ting, som andre synes er forkerte. Dette kan føre til misforståelser, og det kan blive forvekslet med uhøflighed.

Grundlæggende vil barnet gerne gøre det "rigtige", men mangler strategierne til det.

4. en anderledes måde at opfatte på

Undgå ord og sætninger med overført betydning f.eks.: "Jeg dør af grin"; "så må vi tag benene på nakken"; "hvis du spiser mere eksploderer du" osv. Vær opmærksom på, at nogle børn er meget konkrete i deres tanker og forståelse.

5. en anderledes sanseopfattelse

Vær opmærksom på, at barnet kan være overfølsomt over for lyd, lys, lugte og berøring. Auditive, visuelle og taktile påvirkninger samt lugte kan have en ganske anderledes sansekvalitet hos disse børn. Det kan vise sig ved at barnet bliver meget optaget af ting, der glimter og glitrer, en solstråle e.lign.

KOMMUNIKATION

6. en mangelfuld kommunikationsevne

Nogle børn kommunikerer kun for at give udtryk for egne behov, andre har dårlig nonverbal kommunikationsevne, herunder øjenkontakt, gestikulation, mimik og kropssprog. Barnet kan have et godt sprog, men være uden social bevidsthed. Barnet kan være ude af stand til at indlede en samtale eller holde den kørende. Til tider taler barnet kun om egne interesser, lytter ikke til andre, tager for givet at andre ved, hvad det tænker osv.

MENTALISERINGSEVNE

7. en manglende forestillingsevne

Det kan være svært for barnet at være med i lege, som f.eks. "cowboy og indianer" eller "politi og røvere", fordi barnet kan have svært ved at forestille sig, hvordan en cowboy opfører sig og derfor ikke synes, det er spor sjovt at lege den leg. Det kan generelt være meget svært at gennemskue dobbeltheden i børneleg. Eks.: Pigerne efter drengene. Man skal undgå at blive fanget, men halvdelen af fornøjelsen er at blive fanget. Det samme kan gøre sig gældende omkring skolearbejde osv. Det er vigtigt, at de voksne, der er omkring barnet, skaber forståelse og mening for barnet.

8. svært ved at aflæse andre menneskers signaler

Barnet kan have nedsat evne til at indleve sig i og forstå andre menneskers tanker, følelser og handlinger. Dette kan føre til svage empatiske færdigheder, og gøre det vanskeligt for barnet at forstå, hvad andre mennesker er i færd med at foretage sig. Børn med autismspektrumforstyrrelse kan tro, at andre mennesker ved og tænker præcis det samme som de selv.

SOCIALE FÆRDIGHEDER

**9. en nedsat social forståelse/
evne til at sætte sig i andre menneskers sted**

Barnet kan have svært ved at se en situation fra en andens synsvinkel. Ofte vil man opleve, at barnet er overbevist om, at vi ved, hvad barnet tænker eller ønsker og reagerer ud fra det.

Eks.: Barnet har gjort sig en forestilling om, at en leg skal foregå på en bestemt måde, og tager det derfor for givet, at de andre involverede har den samme forestilling. Hvis legen ikke forløber, som barnet forestiller sig, kan barnet på det grundlag blive meget vred og udvise en adfærd, som er uhensigtsmæssig. Uhensigtsmæssig opførsel er altså ikke tegn på egoisme/dårlig opførsel, men på barnets manglende forståelse for situationen.

10. svært ved socialt samspil

Barnet kan have svært ved at blive en del af et fællesskab og kan have svært ved at få venner. Det er ikke det samme, som at der ikke er et ønske om venskab fra barnets side. Barnet kan også have vanskeligheder med at opfange andres signaler og invitation til socialt samspil. Når barnet indgår i samtale, er det ikke altid at barnet opfatter de non-verbale signaler, som er en forudsætning for gensidighed – det at have noget sammen.

Fortsættes på næste side

SOCIALE FÆRDIGHEDER

10. svært ved socialt samspil – *fortsat*

Barnet kan have svært med at vælge den rette attitude overfor såvel kendte som mindre kendte personer. Barnet kan fremstå gammelklogt, yderst formelt eller modsat helt familiært. Barnet kan også have svært ved at afgøre, hvordan det skal placere sig i forhold til andre, når det vil i kontakt. Barnet kan bruge tegn og fagter på en akavet måde, ligesom barnet kan misse timingen i samværet.

TIDSBEGREBER

11. svært ved at forstå tidsbegreber.

Tiden er et vigtigt element til at skabe overblik i dagligdagen med. Det er vigtigt, at de voksne omkring barnet er opmærksomme på, at barnet kan have en manglende forståelse og/eller en manglende intuitiv fornemmelse af tid og tidsbegreber. Undgå sætninger som lige om lidt, jeg kommer om to sekunder, det skal vi snart osv.

12. svært ved skift mellem aktiviteter

Det er vigtigt, at den voksne i god tid gør opmærksom på skift, og at disse er tydeligt markeret med billeder, tekst e.lign.

Barnet kan i undervisningen/aktiviteten have brug for hyppige skift, da dette kan være motivationsfremmende, samt medvirke til at bevare opmærksomheden. Andre vil gerne lave det samme igen og igen. Fælles er, at materialet skal være motiverende, konkret og overskueligt.

13. svært ved at klare forandringer/ændringer

Det er vigtigt, at den voksne er klar over, hvor svært barnet kan have det med forandringer/ændringer. Den voksne skal huske at informere og forberede barnet, når der er forandringer på vej. På den måde har barnet mulighed for at indstille sig på tanken om, at der skal ske noget nyt.

14. svært ved at generalisere/overføre viden

Barnet drager ikke nytte af tidligere erfaringer. Eks.: Barnet ved, hvordan det skal klæde om i idrætshallens omklædningsrum, men kan ikke bruge den viden i svømmehallens omklædningsrum. Det er ikke mangel på god vilje fra barnet, men mangel på evne til at generalisere.

AKTIVITETSSKIFT

15. svært ved at opfatte helheder, opfatter mest detaljer

Barnet kan have tendens til at rette opmærksomhed imod detaljer i omgivelserne frem for at forsøge at forstå helheden. Barnet kan f.eks. fokusere på en bils hjul i stedet for at se hele bilen.

BARNETS FORSTÅELSESRAMME

16. svært ved at planlægge

Barnet kan have svært ved at planlægge et forløb eller en handling. Barnet vil ofte fokusere på detaljen og kan derfor ikke danne overblik over helheden. Den voksne skal samle detaljerne til en helhed for barnet. F.eks. gennem en udførlig visuel dagsplan, en udførlig visuel manual til opgaveløsning osv.

17. svært ved lange forklaringer

De voksne skal give korte og præcise forklaringer. Bliver indholdet for langt, mister barnet fokus og kan derfor blive forvirret.

18. svært ved at bevare fokus

Hvis barnet kommer i tvivl om en stillet opgave, vil det ofte miste fokus og henfalde til noget, der for barnet er kendt. Eks.: Barnet skal lave en matematikopgave men kommer i tvivl om, hvordan opgaven løses og begynder i stedet at lege med LEGO.

19. svært ved at forstå årsags-virkning sammenhænge

Barnet kan have svært ved at se sin egen andel i forskellige situationer. F.eks. "Hvis jeg nu gør sådan, så vil der højst sandsynligt ske sådan".

REPETITIV ADFÆRD

20. rigid tankegang

Barnet kan have en manglende evne til at tilpasse sig til nye situationer efter andre menneskers ønske samt til at se en sag fra to sider.

21. ritualer

Barnet kan have helt bestemte måder at gøre tingene på, f.eks. skolearbejde, måden at komme ind ad døren på, måden at starte og afslutte en aktivitet på osv.

22. stereotyp adfærd

Barnet kan gentage en adfærd igen og igen, f.eks. baske med hænderne, hoppe på stedet osv.

23. særinteresser

Barnet kan have særinteresser, som det ofte vil beskæftige sig med. Egentlig kan hvad som helst være en særinteresse, f.eks. kan det være tog, busser, elektronik, vejret, anatomi, musikgrupper, sprog, dyr osv. Det kan være en god ide at tage udgangspunkt i barnets særinteresse og bruge det i undervisningen. Vær opmærksom på, at nogle særinteresser kan være u hensigtsmæssige. Det kan være nødvendigt at hjælpe barnet til at ændre disse. Det er vigtigt, at der bliver kompenseret, og noget andet bliver sat i stedet.

V – Visuel støtte

Mennesker med autismespektrumforstyrrelse (ASF) har ofte særlig gode visuelle færdigheder. De tænker i billeder, og mange har en god visuel hukommelse. De har derfor lettere ved at forstå og fastholde information, som præsenteres visuelt end information, der formidles via dettalte sprog.

Der er mange forskellige muligheder for at hjælpe barnet til at kommunikere visuelt. Du kan f.eks. anvende boardmaker, fotos, symboler og tekst, når du vil meddele barnet, hvad der nu skal ske. Derved kan du mindske barnets uro for ting, der skal ske i fremtiden.

Visualisering gør desuden strukturen mindre personafhængig, fordi den relevante information for barnet vil være i de konkrete skemaer, tekst, materialer, arbejdsystemer, støttesystemer og lignende. Dette medfører, at det ikke behøver blive verbaliseret af pædagoger og lærere. Det er meget vigtigt at både struktur og visualisering tilpasses individuelt, og at disse til stadighed tilpasses barnets aktuelle evner, interesser og behov.

3. billeder som instruktioner

Fastholder informationen for barnet.

4. tekst som skrevne instruktioner

Fastholder informationen for barnet.

5. tydelighed ved highlightning, labels osv.

Hjælper barnet til at bevare fokus på det, der er væsentligt, når barnet skal forholde sig til en given situation.

6. kalender

Anvendes for at skabe overblik og forudsigelighed for barnet.

7. mobiltelefon, smart phone, Ipad, computer og ligene som visuelt støttende redskab

Fælles for disse er, at de har flere visuelle støttende Apps (En App er et lille program der kan køre på en smartphone), der hurtigt og oftest gratis kan downloades. F.eks. en kalender med mulighed for at skrive aktiviteter ind, dagsprogram, alarm- og vibratorfunktion. Disse funktioner kan være en stor hjælp ved behov for overblik, påmindelser eller ved skift af aktiviteter. De indeholder også ofte et navigationsprogram, der kan gøre det nemmere at færdes på egen hånd. Samtidig er der ofte mulighed for at synkronisere mellem enhederne. Eksempelvis, forældrene kan via computer lægge aktiviteter ind i kalenderen, disse vil vise sig i barnets kalender på smartphone, og dermed forberede og guide barnet fremadrettet.

8. social stories

En metode til undervisning i sociale færdigheder. Dette gøres ved at give barnet viden/information om en problemstilling, der på den ene eller anden måde berører barnet og/eller dets omgivelser samt anvisninger på den acceptable og ønskværdige reaktion/adfærd i den givne situation. Det er en god ide at tage udgangspunkt i et emne barnet selv ønsker at regulere eller lære noget om. Det er meget vigtigt at barnet selv er med i udformningen. Indholdet skal give mening for barnet. Social stories er udformet som tekst, kan dog nogle gange suppleres med tegninger, fotos eller symboler.

9. kasser/mapper

Bruges til at opdele stillede opgaver/aktiviteter. Det hjælper barnet med at få overblik over noget, som ellers ville kunne synes kaotisk. Det er også muligt at tydeliggøre, hvornår en aktivitet starter og slutter.

Eks.: Tre kasser med tallene 1, 2 og 3 på. I kasse 1 og 2 er der matematikopgaver og i kasse 3 en LEGO-klods. På barnets skema står der "Matematik – kasse 1, 2, 3". Det bliver på den måde tydeligt for barnet, hvor det skal starte, samt i hvilken rækkefølge og hvornår opgaverne er færdige, idet kasse 3 er slutkasse. LEGO-klodsen i kasse 3 indikerer, at der må leges med LEGO. Det kan foregå alene eller med et andet barn, som har en tilsvarende LEGO-klods i sin kasse.

At lægge et stykke legetøj i slutkassen kan motivere barnet til skolearbejde eller skabe en situation for to børn, hvor de skal lege sammen. Hvis det er for det sidstnævnte, skal der muligvis være en voksen til stede, som kan være med til at sætte legen i gang.

10. arbejde venstre mod højre

Hjælper barnet med at huske/tydeliggøre rækkefølgen i en aktivitet.

11. de 8 H'er

Tag udgangspunkt i de 8 H'er når du i hverdagen vil hjælpe barnet til at skabe overblik. Det kan gøres visuelt, med tekst eller for nogle børn verbalt med udgangspunkt i skema.

1. **Hvad skal vi lave – indhold**
2. **Hvorfor skal vi lade det – skabe mening**
3. **Hvornår laver vi det – tidspunkt**
4. **Hvor skal vi lave det – placering**
5. **Hvem laver vi det med – voksne, børn**
6. **Hvordan laver vi det – metode**
7. **Hvor længe laver vi det – tidsperspektiv**
8. **Hvad skal vi lave bagefter – indhold**

A – Assessment/vurdering

1. hvordan lærer barnet bedst

Med kendskab til barnets funktionsnedsættelse samtales der i teamet, med forældrene og barnet selv, om hvilke metoder, der vil være mest hensigtsmæssige at anvende.

2. hvad kan barnet

Hvad evner barnet med hjælp fra voksne eller med visuelle hjælpemidler? Spørgsmålet I kan stille jer selv og hinanden er: Hvad og hvordan gør vi for at støtte barnet i at udføre en aktivitet/opgave?

3. hvad mestrer barnet

Hvad kan barnet udføre selvstændigt eller med visuelle hjælpemidler i alle situationer? Spørgsmålet I kan stille jer selv og hinanden er: Hvordan er vi nået dertil?

S – Struktur

1. struktur skal tænkes/bruges udviklende, ikke begrænsende

Struktur i barnets hverdag er med til at støtte barnet til selvstændighed og mestring. Det er også en måde at kommunikere med barnet på, så barnet får mulighed for at forstå mere præcist, hvad andre mennesker forventer af det.

2. enighed om barnet blandt de voksne

Det er vigtigt at pædagoger, lærere og forældre har fælles forståelse for barnets vanskeligheder. Det er nødvendigt for at skabe den ensartede og gennemgående overskuelige hverdag, som barnet har brug for.

3. ensartethed

Alle omkring barnet skal være opmærksomme på at gennemføre og anvise aktiviteter/opgaver på den samme måde.

4. **overskueliggøre hverdagen**

Synliggør via skema, hvad der forventes at barnet skal i løbet af dagen.

5. **måden at sammensætte dagen for det enkelte barn**

Sørg for at barnet er kendt med størstedelen af de aktiviteter/opgaver, barnet præsenteres for i løbet af dagen. I de tilfælde, hvor det er nødvendigt at foretage ændringer, skal der tages hensyn til, at barnet kan have sværere ved skift, hvis der ændres i både struktur og indhold samtidig.

6. **rytmer i hverdagen**

Indarbejd gode daglige rutiner for barnet.

K – Konkret

1. tale

Tal tydeligt med korte og præcise sætninger. Tag hensyn til barnet og vær opmærksom på forsinket reaktion. Spørg til om barnet lytter. Husk at manglende øjenkontakt ikke skal opleves som en provokation eller ligegyldighed.

2. opgaver

Du skal sikre dig, at barnet har forstået den opgave, som barnet skal løse, eller den aktivitet som barnet skal være med i.

3. ting/konkreter

Vis barnet den konkrete ting, som lægger op til aktivitet såsom tallerken for at spise osv.

4. billeder

Foto, boardmaker, tegninger osv.

O – Organisering

1. klasseværelset

Indretning af klasseværelset. Hvor vil den bedste placering være for barnet, skal der være et aktivitetsområde osv.?

2. helle/ friområde

Barnet kan have brug for et sted, hvor det har helle. Det kan være sin egen plads i klassen, et klatrestativ i skolegården eller lignende. Ofte vil barnet søge det aftalte område, hvis det oplever omverdenen for kaotisk for så at vende tilbage, når der er overskud igen. Lav i en hyggelig stund en aftale med barnet om, hvor barnet kunne tænke sig, det ville være rart at søge hen, når tingene bliver for uoverskuelige og svære.

3. frikvarter

Lav i samarbejde med barnet et vælgeskema og/eller en vælgereol for pause- og frikvartersaktiviteter. Det skal være noget barnet kender og kan lide at beskæftige sig med. Vælgeskemaet/vælgereolen er med til at skabe overblik over mulighederne og samtidigt lære barnet at træffe valg og bevare fokus.

4. tid

Tydeliggør tid ved at visualisere, hvornår en ny opgave/aktivitet starter, og hvornår den slutter. Dette kan gøres ved hjælp af synkronure, æggeur, nedtællingsur, armbåndsur med alarm, mobiltelefon osv. Synkronure er, som vist på billedet, to ure, der hænger ved siden af hinanden. Som synkronure bruges et almindeligt vægur og et gult børnehaveklasseur. Det gule ur stilles af den voksne til det tidspunkt, hvor der skal ske et skift. Barnet kan så selv se, hvornår det almindelige ur og det gule ur ser ens ud. På den måde visualiseres aktivitetsskift, og samtidig giver det en god anledning til at lære klokken.

5. ture

Det er meget vigtigt at tage barnet med på forskellige ture. Barnet skal have kulturtræning og lære, hvordan og hvad der forventes, når man eksempelvis handler, hvordan man opfører sig i en svømmehal, en biograf osv. Formålet er i maximal grad at udvide barnets verden. Forbered og planlæg turene i detaljer sammen med barnet. Brug tekst, billeder, turistfoldere, der viser og fortæller om stedet, reklamer osv.

6. forandringer/ændringer

Det er vigtigt barnet lærer, at situationer ikke altid kan være som forventet. Brug noget konkret til at markere forandringer med. F.eks. tekst og billeder. Brug så vidt muligt altid det samme forandringsymbol.

Henvisning til relevant litteratur

Videncenter for autisme:

Inklusion i folkeskolen

Af Joy Beaney & Penny Kershaw

Aspergers syndrom – Pædagogisk vejledning. Praktiske strategier til brug i klasseværelse

Af Penny Barratt

Autisme – Fra teoretisk forståelse til pædagogisk praksis

Af Theo Peeters

Autisme i førskolealderen

Af Val Cumine, Julia Leach og Gil Stevenson

Autisme og leg

Af Jannik Beyer og Lone Gammeltoft

Problematiske adfærd og autisme

Af Philip Whitaker

Hvad er Aspergers syndrom – og hvordan vil det påvirke mig?

Af Martine Ives

Hvordan man fremmer indlæringen hos mindre børn inden for autismspektret

Af Liz Hannah

Det kan blive bedre

Af Paul Dickinson og Liz Hannah

Aspergers syndrom – og hvad så?

Af Gunilla Gerland

Det er godt at spørge...

– Om Aspergers syndrom og højtfuncerende autisme

Af Gunilla Gerland

Autisme – Hvordan du hjælper dit barn i de første år

Af Penny Barratt

Autismespektrumforstyrrelser hos voksne

– Nogle spørgsmål og svar

Af Lene Nylander

Center for autisme:**På kanten af det normale- beretninger af personer med Aspergers syndrom**

Redigeret af: Demetrious Haracopos, Dea Birgitte Hansen og Jens Christiansen

Handlemuligheder efter diagnosen

– Autisme hos det lille barn

Af Maria Vedel/Lennart Pedersen

Livskvalitet og etik – en debatbog

Af Demetrious Haracopos/Marianne T. Luckow

Hverdagspædagogik – om visuel støtte til børn med autisme

Af Pernille Dyrbjerg/Maria Vedel

Den romerske brobygger- en aspie i normalsyndromets verden

Af Aage Sinbæk

Langagerskolen:

Det kommer ikke af sig selv

Af Anja Vestergaard og Mette Elmoose Eriksen

Boardmaker systemet:

– en god og nem måde til at lave visuelle skemaer, opgaver, manualer, opskrifter osv.

Autismeforlaget

Arvikavej 4 4

7800 Skive

Tlf. 20 74 66 08

www.autismeforlaget.dk

Vejen Videre – når dit barn har autisme

Af Jeanette Ringkøbing Rothenborg og Michael Rothenborg

Henvisning til relevante links

Links:

www.hvasko.dk

www.autismeforening.dk

www.sikon.dk

www.autismeforlaget.dk

www.aspergerforeningen.dk

www.autizme.dk

www.autisme.dk

www.teacch.com

www.aspergers.dk

www.centerforautisme.dk

